

EVROPA I VERNICI U NJOJ

dr Aleksandar BIRVIŠ

Evropi su politička poimanja kontinenta došla sa Ostrva koje sebe ni danas ne namerava da uklopi u Evropu.

EVROPA JE GEOPOLITIČKA CELINA.

Ona kao takva obitava u svesti Evropljana. Na isti način nju shvataju i ljudi izvan Evrope. Određivanje Evrope zavisi od raznih činilaca. Svrha ovog oglada nije da ih pobroji, prouči i proceni. Sporna pitanja će biti – ukoliko je to moguće – ostavljena po strani. (Za to su potrebne posebne rasprave).

Ovaj ogleđ je pokušaj da se religija razmotri kao jedan od činilaca koji je uticao da Evropa shvati sebe samu. Religija po svojoj prirodi ne bivstvuje bez ljudi, niti ljudi bivstvuju bez religije. Štaviše, i areligioznost i ateizam tokom vremena postaju svojevrsne religije.

*

Vodeće veroispovedanje u Evropi je hrišćanstvo. Judaizam (odnosno, religija Tore) je prisutan u onoj meri ukoliko su Jevreji prisutni na Starom kontinentu. Islam u Evropu ulazi na tri načina: osvajanjima (pretežno osmanlijskim), doseljavanjem iz kolonija (uglavnom u okviru frankofonih oblasti) i – od sredine XX veka – uvozom radne snage.

Evropa je sve do kraja VIII stoleća bila geografski pojam. Ako bi hrišćani o njoj govorili, to je bilo na osnovu njihovih planova da u te malo poznate ili nepoznate oblasti šalju svoje blagovesnike. Kontinent je bio na periferiji u opštoj svesti mediteranskog civilizovanog društva.

Politički, hrišćanstvo je bilo vezano za Rim. Carigrad se i danas u rečničkoj riznici pravoslavlja naziva *Novi Rim*. Carigradskog patrijarha turske vlasti od osvajanja Carigrada pa sve do danas nazivaju *Rimskim Patrijarhom*. Prvo mesto što su ga muslimani osvojili na vizantijskom tlu zove se Erzerum i znači *Zemlja Rimska* (prema arapskom).

Reč *Evropa* se u to vreme povlači negde po legendama i nema određene konotacije, ni geografske, ni političke. Hrišćanstvo postaje vodeća veroispovjest. Hrišćani

nemaju potrebe za Evropom. U njihovoj svesti lebde oblasti kamo valja objaviti Hrista. To su bile franačke države, germanske pokrajine, severne (danas skandinavske) zemlje, britanske nepoznanice, slovenska prostranstva, bliskoistočni i srednjeazijski prostori, kao i delovi sveta naseljeni crncima.

Raspadom Rimskog Carstva, menjale su se granice, ali se nije menjala svest. Oblikuju se i pomeraju oblasti, menja se njihov ugled i položaj, ali se ne javlja poimanje i svest o celinama-kontinentima. U svesti konstantinovskog uzora crkve (a danas je to u grčkom pravoslavlju) postoji samo pet patrijarha s pravom na titulu *svetost*: Carigradski, Rimski (to jest, Papa), Jerusalimski, Aleksandrijski i Antiohijski. To je povlašćena *pentarhija*. Svi ostali patrijarsi za njih nisu svetost nego su *najblaženiji*. Što se tiče Pape, on svoj blagoslov dodeljuje „gradu i svetu“ – što je u početku podrazumevalo Rim i Imperiju. Drugim rečima, za hrišćanstvo je jedina geopolitička celina bio prošireni Mediteran. Geografski i politički istok (*oriens*) i zapad (*occidens*) bivali su određeni prema *sredini sveta* (Mediolanum, današnji Milano). Pojam orijenta se tek kasnije prenosi na severnoafrički zapad. To je rezultat islamskih osvajanja u severozapadnoj Africi i Španiji tokom sedmog i osmog stoleća.

Hristijanizacijom prostora severno od rimskih imperijalnih granica nastaju političke promene. Nove države i njihove oblasti određuju granice sebi i crkvi što je u njima prisutna. Hrišćanstvo unosi neke nove zamisli u poredak država na prostorima onoga što danas nazivamo Evropom. Državnost i skupna svest podanika jedne države jačaju, a plemenska svest biva potisnuta.

Međutim, i tu preovladava svest o ključnoj ulozi grada Rima. Papa dodeljuje vladarska dostojanstva. On odlučuje šta će se priznati kao država i ko će njome vladati. Bez obzira na već nepovratno podeljene Istočnu i Zapadnu Crkvu, pravoslavni vladar Kraljevine Raške svoje dostojanstvo i međunarodno priznanje dobija od Pape.

Ipak, geografska Evropa počinje da stiće i političku konotaciju. Nadolaženje islama doprinelo je da se evropski svet okreće sebi kao celini. Javljaju se i neki drugi činiooci, vezani za Rim, ali se smanjuje zavisnost od Rima. Za Evropu ovo istorijski počinje sa Džonom Viklifom (John Wicliff, Wycliff etc.) u drugoj polovini XIV stoleća (umro 31. dec. 1384). On je – iako dubok i učen teolog – osetio važnost politike i sa punim zamahom ušao u nju. Malo čudno, ali Evropi su politička poimanja kontinenta došla sa Ostrva koje sebe ni danas ne namerava da uklopi u Evropu.

Viklif se zalagao za sekularizaciju crkvenih dobara i protivio se plaćanju poreza namenjenih Papi. Razlog je bilo svetovnjačenje i bogaćenje rimske hijerarhije, posebno papskog dvora. Povod je bio što se doznalo da Papa novčano potpomaže francusku mornaricu koja je uznemiravala Britanska Ostrva.

Tek kasnije je Viklif prešao na osporavanje nekih učenja rimokatoličke crkve. To je bio pretežno akademski posao. Politički gledano, počelo je odvajanje od Rima. Viklifove zamisli nisu bile dovoljno uobličene. Njih, negde brže, negde sporije, usvajaju britanski, bretonski i francuski feudalci. Zamisli se uobličavaju, poimanje

Konitinenta postaje jasnije, kako među političarima i intelektualcima tako i u narodu.

*

Oko 1400. godine češki vlastelin Jeronim Praški je Viklifove spise doneo na Karlov Univerzitet i među ostale učenije Čehe. Jan Hus, najmlađi univerzitetski rektor toga doba, oduševjen je predloženim reformama. (On će Viklifova dela proučavati sve dok ga ne zatvore i pogube.) Biti protiv pape u to doba nije bilo nešto osobito. Od smrti Gregora XI (u martu 1378.) na Zapadu nastaje dvopapstvo, a jedno vreme i tropapstvo. Pape su napadale jedan drugoga. Bilo je dovoljno bruke i bez uticaja sa strane. Takvo stanje je pokazivalo: a) potrebu za reformama, b) želje da se papstvo svede u duhovne mere, što je posredno značilo preobražavanje pojma Evrope.

Hus i njegove pristalice su taj pojmovni preobražaj sprovele nešto doslednije od Viklifa. Istina, Viklif je mirno i prilično povučeno završio život, a Hus i evropski *viklifiti* (tako su protivnici nazivali Husa i prve Husite) su završavali na lomačama, stratištima, po tamnicama i na bojištima. Pored uticaja svestrano obaveštenog Jeronima Praškog, poimanju Evrope je doprinelo i uspostavljanje univerziteta u Lajpcigu, čemu su također doprineli husiti. Naime, zbog Husovih reformi na Praškom univerzitetu, profesori i studenti nemačke narodnosti su napustili Prag i naselili se u Lajpcigu. Negodujući protiv Češke reformacije i Husa, oni su pripremili tle za Nemačku reformaciju i Lutera, odnosno, za XVI i XVII vek, kad je Evropa znatnije shvatila samu sebe.

Zanimljivo je da su Česi bili najsporiji u razumevanju husitskog pokreta. Trebalo je da prođe blizu pet stoleća da bi se Husu podigao dostojan spomenik u Pragu. Češka Akademija nauka jedva da je objavila polovinu celokupnih dela Jana Husa. Sa druge strane, Češka je postala *srce Evrope*. Od sveslovenskog kongresa i evropskog istorijskog vihora 1848, sve što se događalo s Češkom i u Češkoj imalo je svoje odjeke u Evropi. Slično srčanim oboljenjima, događaji u *srcu Evrope*, nisu uvek bili vidljivi, ali do nekih zastoja, udara i začepljenja je dolazilo. Oštećenja su se dala uočiti.

*

Husitska reformacija nije imala toliki zamah koliko je to imala luteranska reformacija. Razlozi su bili: a) nacionalizam, iako je bilo i Nemaca husita ; b) nesloga među samim husitima, c) nejasni odnosi prema svetovnim vlastima i politici uopšte; d) nedostatak štampe. Poslednji razlog je najjači. Evropa je nekih pola milenijuma posle Kine i Koreje, počela da se služi pokretnim slogom. Luteranski spisi štampani u velikim tiražima tako su krstarili Evropom. Ponegde su spisi stizali pre samih luterana.

U međuvremenu je bila pronađena Amerika, Osmanlije su bile na vrhuncu svoje moći: Carigrad je pao, Rim oslabio, Rusija dobija na usponu. Novo vreme dobija novi lik, a to je lik Evrope.